



# Bijlage VWO 2014

tijdvak 1  
vrijdag 09 mei  
07.30 - 10.30 uur

**Papiamentu**

Tekstboekje

## Teksto 1 Yùfrousashon

### *Yùfrousashon di enseñansa i e problema di mucha hòMBER*

- 1 Hende muhé den enseñansa mas i mas ta haña falta di problema den komunidad. Esaki ta sin rason, manera a sali na kla for di investigashon. Enseñansa ta femininisá. E fenómeno akí mi ke yama 'yùfrousashon' – un palabra ku no ta eksistí, pero ku sí ta mas kla i komprendibel pa esnan konserní. Na hopi skol básiko no tin niun hende hòMBER mas ta traha. E desaroyo akí ta un preokupashon pa hopi hende.
- 2 Trinta aña pasá, Lauk Woltring a kuminsá pidi atenshon pa e echo akí, prinsipalmente pasobra mucha hòMBER ta sinti falta di un modelo maskulino pa nan sigui. Entretantu, hopi hende a sigui diskutí e problemátika akí, i asta esaki a para bira un tópiko general: yùfrousashon di enseñansa ta preokupante i ta malu pa mucha hòMBER. Ya kaba, nan ta karesé di un modelo maskulino, pa motibu di e tantísimo divorsionan i ousensia di tata. Ta bini aserka ku awendia ta prinsipalmente hende muhé ta para dilanti di klas. P'esei, no ta nada straño ku tin asina tantu problema ku mucha hòMBER den enseñansa.
- 3 A lo ménos, asina ta asumí generalmente. No ta yùfrou so ta haña ku ta mas deseabel pa mucha hòMBER tin un mener di skol, specialmente den e klasnan mas altu di enseñansa básiko; últimamente, asta mucha hòMBER mes ta haña ku ta un lástima ku nan tin un yùfrou dilanti di klas. E intranquilidat tokante yùfrousashon den enseñansa ta kresiendo, i aki i aya asta ta boga kaba pa un porsentahe fiho di hende hòMBER dilanti di klas, aunke no ta muchu kla for di unda e hende hòMBERNAN adishonal tin ku bini. En todo kaso, nan no por bini di akademia pedagógiko sí, kaminda únikamente 15% di estudiante prinsipante ta maskulino, i e porsentahe di estudiante maskulino ku no ta kaba nan estudio ta masha altu.
- 4 E preokupashon di yùfrousashon i e problema di mucha hòMBER ta konektá na e pensamentu ku e último dies añanan a lanta kabes fuertemente, esta, ku mucha hòMBER i mucha muhé ta diferensia fundamentalmente di otro den sentido biológiko. E buki *Wij zijn ons brein* di Dick Swaab ta den e tòp 10 di libreria algun luna kaba, i e ta duna un fundeshi sientífiko pa e pensamentu akí. Serebro di mucha hòMBER ta diferensia substansialmente di serebro di mucha muhé. Pues, no ta nada straño ku mucha hòMBER ta sinti falta di un modelo maskulino.
- 5 A bira tempu pa tira un bon bista riba e pensamentunan akí. Ta asina ku yùfrousashon di enseñansa ta dañino pa mucha hòMBER? I e problema di mucha hòMBER ta realmente asina grandi? E kontesta riba tur dos pregunta ta negativo. Ta resultá ku, ni pa mucha muhé ni pa mucha hòMBER, no ta hasi diferensia si dilanti di klas tin un dosente maskulino òf femenino. Ni pa nan prestashon na skol, ni tampoko pa nan komportashon. Banda di esaki, no tin problema di mucha hòMBER, a lo ménos, no mas tantu ku semper tabata e kaso. Ta netamente mucha muhé a bai funshoná muchu mas mihó; nan a bai hopi dilanti. Semper kaba, mucha hòMBER, mas ku mucha muhé, a demostrá komportashon problemátiko – partikularmente den enseñansa spesial porsentahe di mucha hòMBER ta mas altu. Splikashon pa esaki ta varia, pero pa motibu ku e fenómeno akí ta data di promé ku yùfrousashon den enseñansa, esaki no por ta e kousa.



Ademas, mayoria di problema ta surgi den e sekshon tékniko di vsbo, kamin-da tin prinsipalmente hende hòMBER dilanti di klas.

6 Tin otro desaroyo sí ku a hunga un ròl. Asina – kontrali na 50 aña pasá – ta tene tur mucha na skol te 18 aña òf mas largu. Esaki ta nifiká ku mucha hòMBER di 14 aña no por traha mas ni den konstrukshon òf den kunuku, ni komo nabegante. Nan ta pasa nan tempu na skol, i esaki ta eksigí hopi di nan komportashon. Pa motibu di problema di komportashon, nan ta kai atras den e sistema di enseñansa. Esaki ta okashoná un akumulashon di mucha hòMBER ku problema na VSBO nivel PBL i na AGO.

7 Sigur sigur, tin yùfrousashon di enseñansa. Sinembargo, esaki no ta kousá pa hende muhé, pero pa e echo ku hende hòMBER a preferá di bai traha den sektor komersial, buskando spesialmente trabou ku entrada mas altu. Awendia, un puesto den enseñansa tin un posishon sosial mas abou ku ántes. Tin poko seguridat i poko posibilidat pa sigui krese. Ta resultá ku hende muhé sí ta skohe – konsientemente – pa un funshon den enseñansa, pasobra por kombiná e funshon akí relativamente bon ku maternidat.

8 Pues, por bisa ku enseñansa no ta femeninisá, pero mas bien desmuskulinisá. Ta hende hòMBER ta bira lomba pa enseñansa. P'esei, no ta un bon idea pa proponé un porsentahe fiho di hende hòMBER den enseñansa. Nan partisipashon limitá no ta debí na dis-

kriminashon, pero na e kondishonnan di trabou ménos favorabel pa un hende hòMBER.

9 De echo, yùfrousashon di enseñansa ta prinsipalmente desfavorabel pa hende muhé. Tin bisá, ku na medida ku mas hende muhé ta traha den un sektor, prestigio di e profeshon akí ta baha. Uso di e palabra yùfrousashon ta sigui baha státus di hende muhé den enseñansa. Tin asta sierto privilegio pa hende hòMBER den enseñansa. Asina sa duna preferensia na un mener di skol ménos bon riba un bon yùfrou di skol. Pues, tantu pa dirigente di skol komo pa mucha hòMBER i mucha muhé, e mensahe ta kla: mener ta bal mas ku yùfrou, esta un perspektiva atraktivo, no! Manera den tur trabou i organisashon, un bon repartishon entre hende hòMBER i hende muhé ta deseabel – tambe den tòp – miéntras den enseñansa femeninisá ta nèt den tòp ta haña mas tantu hende hòMBER.

10 Ta bira mas kla ku mihó balorashon, státus mas altu di e trabou den enseñansa i partikularmente mihó kondishon di trabou ta esensial. Esaki ta konta spesífikamente pa hende muhé. Hende hòMBER ta sigui di mes.

11 Ke men ku no ta eksistí ningun problema di mucha hòMBER? Tòg sí, pero di otro manera. Durante último trinta aña, e partishon klásiko di talento òf edukashon a bolbe bòltu bai biologia i talento. Trinta aña pasá, tabata pensa ainda ku ta forma mucha spesialmente pa medio di edukashon i ambiente. Mucha muhé i mucha hòMBER tabata hunga huntu den santu, meskos bistí. Mucha hòMBER tabata hunga ku pòpchi, i mucha muhé tabata subi palu.

12 Awendia, mucha muhé beibi ta lif kaba, i mucha hòMBER beibi ta tòf kaba, i den pakus tin paña i kos di hunga spesial pa mucha muhé òf pa mucha hòMBER. Miéntras – òf kisas pasobra – hende ta pensa ku mucha hòMBER i mucha muhé ta diferensia di otro fun-

damentalmente, ta konsolidá nan enormemente den e ròl sosial di nan sekso. Di mucha hòmber ta spera ku nan ta tòf. Pirata na lugá di prinsesa.

13 Pero, mucha no ta bira prinsesa òf pirata sin mas, esaki ta sali bon kla for di e siguiente opservashonnan. Na naseментu, serebro di un beibi ta leu for di ta formá ainda. P'esei, gran parti di diferensia entre serebro di mucha hòmber i di mucha muhé ta partikularmente resultado di sosialisashon. Generalmente, mucha hòmber tin mas noshon tridimenshonal. A stimulá esaki enormemente den nan hubentut ku kos di hunga tridimenshonal. Serka mucha mas pober, sin kos di hunga, no a konstatá diferensia den noshon tridimenshonal entre mucha hòmber i mucha muhé. Otro ehèmpel: mucha muhé lo ta mihó den idioma i mas dirigí riba komunikashon kompará ku mucha hòmber. Investigashon a demostrá ku, for di beibi, ta papia mas tantu ku mucha muhé ku ta papia ku mucha hòmber. Na edat mas altu, ta sigui mantené e diferensianan akí, partikularmente pa motibu ku hende ta spera sierto komportashon di mucha hòmber i otro di mucha muhé.

14 Preshon di grupo den e kultura di amigu, ku spesialmente pa mucha hòmber no ta korespondé ku eksigensia di skol, ta kontribuí ainda mas na e diferensianan ya mensioná. Sinembargo, for di investigashon ta resultá kada biaha ku e diferensianan entre mucha hòmber i mucha muhé bou di otro ta muchu mas grandi ku e diferensianan entre mucha hòmber i mu-

cha muhé. Algu pa pensa bon riba dje. Ademas, tur e papiamentu rondó di mucha hòmber ta kita atenshon enormemente for di mucha muhé, miéntras ku ta nèt mucha muhé ketu bai ta haña ménos atenshon den lès.

15 Komportashon di mucha hòmber ta prinsipalmente resultado di espektativa kultural i sosial relashoná ku mucha hòmber. Naturalmente, esaki ta konta pa mucha muhé tambe. Por konstatá ku ekspektativa relashoná ku mucha hòmber i nan komportashon no ta konektá bon na loke enseñansa ta eksigí. Durante e último desenionan, enseñansa a bini ta eksigí mas i mas alumno ku por traha independiente i ku por regulá nan propio komportashon.

16 Esaki no a sali mucha hòmber di bon. Promé ku nos tur bai grita ku nos mester bolbe aseptá i stimulá komportashon di mucha hòmber – preferiblemente ku un mener dilanti di klas – nos mester pensa bon ku e eksigensianan di enseñansa akí ta konektá ku kambio den komunidat. Esaki ta pidi netamente pa komunikashon i regulashon di bo mes komportashon.

17 P'esei mes, a bira tempu pa nos stimulá e abilidad akí serka mucha hòmber tambe, pa nan propio interes. Hustamente e énfasis riba e echo ku mucha hòmber ta tòf i kerementu den komportashon di mucha hòmber a resultá un desbentaha pa mucha hòmber. Nan tambe por i mester siña komuniká i reflekshoná. I esei nan por siña masha bon. Di nan yùfrou.

---

*Tradusí i adaptá for di un artíkulo di Mieke van Stigt, socialevraagstukken.nl*  
*Mieke van Stigt ta sosiólogo i pedagogo. E ta skirbi i papia tokante hubentut, famia, enseñansa i historia di bida. Por lesa mas artíkulo di Mieke van Stigt riba*  
*miekevanstigt.blogspot.nl.*

## Teksto 2 Papiamentu, idioma ku futuro



**No ta hopi idioma krioyo ta asina vital manera papiamentu. Por sierto, Bart Jacobs ta yam'é esun di mas vital. E ta un investigadó pòstdoktoral di 34 aña, spesialisista di idioma, na Universidat di Leiden.**

Na 2008, Jacobs a finalisá su maestria den filologia spañó ku un *minor* di portugues. Filologia ta un ala di lingwístika ku ta dirigí partikularmente riba tantu idioma bibu komo idioma morto. Un filólogo ta studia idioma i literatura di pueblo pa medio di skritura disponibel, den konkordansia ku historia kultural di un pueblo. Un filólogo ta trata, mediante un estudio minusioso di konteksto i orígen di palabra, di duna sentido i nifikashon na ekspreshon di idioma, bou di e lema *ad fontes*: bai e fuente bèk.

Jacobs ta dediká su mes un par di aña kaba na estudio intensivo di idioma krioyo, i papiamentu en partikular. Durante su periodo na universidat di München (2008–2011), el a skirbi tambe riba orígen di papiamentu i e lasonan ku idioma kaboverdiano.

Probablemente, pronto lo e bishitá e Islanan Abou pa di dos bia. Pasobra, maske el a promové riba papiamentu, te ainda ta un bia so el a bishitá e islanan akí. Na 2008, na inisio di su tésis, e tabata dos siman na Kòrsou i un siman na Aruba. E bishita akí tabata den kuadro di e konferensia *Islands in between*. 'Muchu kòrtiku pa siña konosé e islanan,' e ta bisa.

Den su ofisina na e promé piso di kompleho di e Fakultat, e investigadó pòstdoktoral ta drenta den historia so-

sial i kultural di Kòrsou i su poblashon pa duna splikashon pa su punto di bista ku e ta konsiderá papiamentu un di e idiomanan krioyo di mas vital. E ta haña e historia ei 'eksepshonal'.

E ta bisa: 'Por dedusí esaki, entre otro, for di e echo ku na e islanan ingles, franses i spañó, semper bai idioma di e gobernante kolonisadó a dominá, sea den forma di un idioma krioyo, manera ingles na Jamaica òf franses na Haiti, òf den forma original, manera spañó na Cuba. Pero, na Kòrsou no t'asina, aunke na otro sitio den Karibe sí idioma krioyo a originá basá riba hulandes.' I komo ehèmpel e ta referí na 'berbice-hulandes' na kosta di Guyana i na 'negerhollands' na Virgin Islands. 'Pero, na Kòrsou esaki no ta e kaso. Aki un idioma krioyo ku base ibérico, es desir, papiamentu, a sa di desaroyá bira e idioma vehíkulo di pueblo kompletu, di tur klase.'

Su fasinashon ku papiamentu ta data for di prinsipio di su estudio universitario, e tempu ei na Leiden tambe. 'Mi tabata biba den un kas di estudiante ku diferente antiano. Mi tabata studia spañó, i mi tabata tende sierto palabra ku mi no por a komprondé. Te na e momentu ku algun profesor a bai dediká atenshon na papiamentu den kuadro di bilingwismo i kontakto di idioma.'

E enkanto a bira ainda mas grandi pa medio di e trabou i tésis di E. F. Martinus, mihó konosí bou di su nòmber di eskritor Frank Martinus Arion. Den su disertashon di 1996, *The Kiss of a Slave. Papiamentu's West African Connections*, tokante orígen di papiamentu, ku kua el a promové na Universidat di Amsterdam, el a mustra tambe riba relashon entre papiamentu i kaboverdiano. 'E ora ei, mi a bai studia esaki mas aleu, i mi a yega na e konklusjon ku tin hopi punto mas pa investigá.'

E resultado, diesseis aña despues, ta Jacobs su propio tésis tokante orígen di papiamentu i e relashon ku kaboverdiano. Di unda papiamentu a bini? I kon papiamentu na e Islanan Abou por a yega na e promé lugá a pesar di presensia di asina tantu otro idioma, manera e idioma hulandes kolonial? Esakinan tabata e preguntanan nùkleo den su investigashon di historia di papiamentu. ‘Un idioma hóben, pero unu ku un historia sumamente turbulento i kolorido,’ e ta bisa. Segun Jacobs, por mira e karakter kolorido akí bon kla den e vokabulario mesklá. ‘Esei ta konsistí pa un gran parti di palabra spañó, pero banda di esaki, e ta kontené tambe elemento afrikano, palabra fiá di hulandes i un seri importante di palabra nùkleo derivá di portugues.’

Komo ehèmpel, e ta menshoná *hòmber, muhé, luna, persona* (na spañó hombre, mujer, luna, persona), *nan, yongotá, makamba, tambú* (elemento afrikano), *hanchi, wak, hala* (na hulandes gangetje, waken, halen) i *lo, ken, unda, nos, mester, bai, semper* (na portugues logo, quem, onde, nos, mester, vai, sempre). Jacobs: ‘Esaki ta mostra ku papiamentu ta mas mesklá ku mayoria di otro idioma krioyo. Idioma hamaikino, por ehèmpel, ta konsistí pa mas ku 90 porshento di palabra ingles.’

Pa por kontestá e pregunta tokante orígen di papiamentu, Jacobs a kompará e idioma detayadamente ku diferente otro idioma krioyo. El a yega na e konklushon ku papiamentu ta estrechamente ligá na kaboverdiano (òf crioulo), un idioma krioyo ku vokabulario portugues ku ta papiá na e islanan di Cabo Verde, dilanti di kosta di Senegal. Kaboverdiano tabatin kontakto estrecho ku Senegal. ‘Esaki a tira un pregunta históriko importante den laira. Kon kaboverdiano, komo prekursor di papiamentu, por a move via Senegal pa Kòrsou? No tabata asina ku komèrsio hulandes-kurasoleño ku parti

wèst di Afrika spesialmente tabata dirigí riba Ghana, Congo i Angola?’

For di su investigashon históriko a resultá ku WIC, Nederlandse West-Indische Compagnie, i e hudiunan sefárdiko – hudiu di orígen portugues i hulandes – tabata hunga un papel importante den negoshi (di katibu) na Senegal den e periodo entre 1620 i 1680. ‘No ta kasualidat,’ Jacobs ta bisa, ‘ku e periodo akí ta koincidí ku e temporada di 1650 pa 1680 ku benta di katibu na Kòrsou a yega su punto kulminante. I ta signifkativo tambe ku Kámara di Amsterdam tabata responsabel tantu pa e ‘faktorijen’ (establesimentu komersial) na Senegal komo pa e islanan ABC. Ta bèrdat ku na 1680 WIC a disparsé kasi kompletamente for di Senegal, pero papiamentu ya kaba a plama bou di e parti di pueblo di orígen afrikano di e Islanan Abou.’

Jacobs ta indiká ku durante e ekspanshon di papiamentu ei, por sierto, un proseso importante di kambio di idioma a tuma lugá: a remplasá, pa un gran parti, e vokabulario original portugues-kaboverdiano pa, prinsipalmente, palabra ekivalente na spañó. ‘Tabata usa spañó na Kòrsou pa komèrsio ku tera firme, i e pastornan spañó-venezolano, ku a bini pa praktiká trabou di misionero bou di poblashon afrokurasoleño, tambe a yuda plama e idioma spañó. Banda di esaki, hulandes, ingles, franses i diferente idioma afrikano i amerindio a laga marka importante atras den vokabulario di papiamentu.’

Aktualmente, segun Jacobs, e orígen kaboverdiano di papiamentu no ta asina rekonosibel mas den e vokabulario di tur dia. ‘Mas tantu por rekonosé e afinidat den gramátika i den e palabranan di funshon, esta, palabra ku funshon gramatikal importante.’ Komo ehèmpel, e ta nombra palabra di funshon na papiamentu manera *tabata, (a)mi, (a)bo, unda, ken, ki ora, te, pa i na*. ‘Ta haña nan tur bèk den e idioma kaboverdiano aktual. Tambe e sufiho

karakterístiko *-mentu*, ku ta figurá asta den e nòmber di idioma papiamentu, ta masha komun den idioma kaboverdiano.'

Pa e éksito di papiamentu komo un di e idiomanan krioyo di mas vital te dia di awe, Jacobs a haña argumento den historia sosial kultural di Kòrsou i su pueblo. Un di e motibunan tabata e falta di homogenidat di e klase mas altu na Kòrsou. 'E klase ei no tabata konsistí di solamente hulandes, pero e tabata mas bien un meskla hulandes-sefárdiko. Papiamentu a ofresé e dos gruponan akí oportunitat di hasi negoshi ku otro sin mester a adaptá nan mes na idioma di otro.' Basá riba algun karta na papiamentu di siglo 18 ku a haña, skirbí pa sefardí i hulandes, Jacobs por a determiná ku bastante seguridat ku en bèrdat papiamentu a plama sumamente lihé bou di e klase blanku altu.

Pa kasualidat, a deskubrí un di e kartanan akí, te asina leu konosí, e di dos teksto di mas bieu, den kuadro di un investigashon lingwístiko di karta hulandes ku pirata a konfiská, (*Brieven als Buit*, bou di guia di Marijke van der Wal, tambe di Universidat di Leiden). Anna Elisabeth Schermer-Charje a skirbi e kartika akí na nòmber di su yu hòmer resien nasí, i el a mand'é pa su esposo Dirk Schermer, ku na e momentu ei tabata na Rotterdam. '*Mi papa bida die mi Courasson, bieni prees toe seeka bo joego doesje...*' (Mi tata, bida di mi kurason, bini lihé serka bo yu dushi), asina e kartika ta kumin-sá, ku Dirk Schermer no a risibí nunca. Jacobs ta bisa ku e no por a skonde su entusiasmo ora el a mira e karta ku a manda na 1783 for di Kòrsou pa Rotterdam. Di pursi, papiamentu na e islanan Aruba, Boneiru i Kòrsou tabata

na prinsipio un medio di komunikashon oral, i di e tempu ei, apénas tin teksto skirbí na papiamentu.

Segun Jacobs, e echo ku papiamentu a plama asina lihé tin di haber tambe ku e sirkunstansia ku na Kòrsou masha tempran a laga un kantidat relativamente grandi di katibu liber. 'E kantidat akí tabata mas altu na Kòrsou ku na e otro islanan karibense. Ya kaba for di prinsipio di siglo 18, e èks katibunan akí, liberá via e asina yamá manumishon, tabata forma un grupo sosial-ekonómiko importante na Kòrsou, ku probablemente papiamentu komo e promé idioma, i asina nan tabatin un aporte importante na alsamentu di státus di papiamentu.'

Den siglo 19 i 20, no por a para e tendensia di adelanto di papiamentu mas. Òf, manera Jacobs ta bisa, 'papiamentu a krese di un manera sin igual bira loke e ta awe: símbolo di kultura antiano na e Islanan Abou.' Un idioma ku futuro tambe? 'Komo idioma na e Islanan Abou sigur sigur, i no por bisa esaki di niun otro idioma krioyo. Pero e dilema ku e islanan ta konfrontá ta ku, di un banda, ta purba pusha papiamentu dilanti, i na mes momentu, no por lòs for di otro idioma. Hulandes, por ehèmpel, ta ofresé mihó perspektiva pa futuro pa loke ta trata estudio superior pafó di e islanan. Konosementu di otro idioma – sea hulandes, spañó òf ingles – ta sumamente importante pa kontakto i desaroyo internashonal, ku ta keda esensial pa un sosiedat asina chikí.'

E tésis di Bart Jacobs a sali tambe komo buki, titulá *Origens of a Creole: The History of Papiamentu and its African Ties*.

---

*Tradusí i adaptá for di Ñapa, sèptèmber 2013*



# Examen VWO 2014

tijdvak 1  
vrijdag 09 mei  
07.30 - 10.30 uur

## Papiamentu

Bij dit examen hoort een bijlage en een uitwerkbijlage.

Noteer alle antwoorden op de uitwerkbijlage.

Dit examen bestaat uit een tekst met 18 vragen en een tekst met een samenvattingsopdracht.  
Voor dit examen zijn maximaal 51 punten te behalen.  
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.



## Teksto 1 Yùfrousashon

---

- 1p 1 Alinia 1 ta introdusí e teksto.  
Kua konsepto ta indiká mihó e funshon di alinia 1?  
A bista previo  
B konklushon  
C ponensia  
D resúmen adelantá

- 2p 2 Por parti núkleo di e teksto den dos pida:  
Parti 1: alinia 3 - 10  
Parti 2: alinia 11 - 16

Aki ta sigui algun suptítulo.  
Skohe e suptítulo adekuá pa e respektivo partinan.

Aktuashon robes  
Aserkamentu desigual  
Deterioro di enseñansa  
Enseñansa femeninisá  
Eskoho negativo  
Favoresimentu  
Problemátika den enseñansa

- 1p 3 Den alinia 2 ta duna algun argumento pa e ponensia ku *‘Yùfrousashon di enseñansa ta dañino pa mucha hòmber.’*  
Ta trata aki di un argumentashon falsu pasobra  
A e argumentashon ta basá riba trosementu di bèrdat.  
B e argumentonan ta infundá.  
C ta trata di manipulashon di públiko.  
D ta trata di rasonamentu den sírkulo.

- 1p 4 Tin un relashon entre alinia 2 i alinia 3 i 4.  
Ki tipo di relashon esaki ta?  
Alinia 3 i 4 ta  
A duna konsekuensia di loke tin den alinia 2.  
B duna solushon pa loke tin den alinia 2.  
C un elaborashon di loke tin den alinia 2.  
D un splikashon di loke tin den alinia 2.

- 1p 5 Kiko ta funshon di alinia 5?  
Skohe un di e siguiente opshonnan:

konklushon – kontraste – matisashon – motibu direkto –  
negashon – opheshon – ponensia – refutashon

- 1p **6** Den alinia 7, e outor ta atmití ku tin yùfrousashon di enseñansa. Pa supstansiá esaki, e ta hasi uso di argumentashon basá riba
- A ehèmpel.
  - B kerementu.
  - C komparashon.
  - D konsekuensia.
  - E outoridat.
- 1p **7** Den alinia 7, e outor ta sali for di un ponensia, i ta duna algun argumento i supargumento.  
Kua di e siguiente skemanan di argumentashon e ta usa den alinia 7?
- A un argumento prinsipal ku supargumento, siguí pa otro argumento prinsipal
  - B dos argumento prinsipal, siguí pa dos supargumento
  - C tres argumento prinsipal, siguí pa un supargumento
  - D kuater argumento prinsipal, sin supargumento adishonal
- 1p **8** Tin un relashon entre alinia 8 i alinia 9.  
Ki tipo di relashon esaki ta?
- A Alinia 9 ta enfatisá alinia 8.
  - B Alinia 9 ta kontradesí alinia 8.
  - C Alinia 9 ta un profundisashon di alinia 8.
  - D Alinia 9 ta un splikashon di alinia 8.
- 3p **9** Duna pensamentu prinsipal di e parti di alinia 7 te ku 9, ku bo propio palabra.  
*Usa un máksimo di 15 palabra pa bo kontesta.*
- 2p **10** Den alinia 13, e outor ta duna algun ehèmpel.  
Bisa ku bo propio palabra kiko e outor ke ilustrá ku e ehèmpelnan akí.  
*Usa un máksimo di 20 palabra pa bo kontesta.*
- 1p **11** Den alinia 13 tin pará: *Otro ehèmpel: mucha muhé ... mucha hòmber.*  
E outor ta hasi menshon di un investigashon tambe.  
Kiko e investigashon akí ta señalá?  
E ta señalá
- A konsekuensia di e diferensia menshoná.
  - B kousa di e diferensia menshoná.
  - C ku no por proba ningun diferensia.
  - D ku, en realidat, e diferensia ta ainda mas grandi.
- 3p **12** Kiko ta pensamentu prinsipal di alinia 14?  
*Usa un máksimo di 30 palabra pa bo kontesta.*

- 3p **13** Alinia 15 i 16 ta papia di prestashon malu di mucha hòMBER na skol.  
Kiko ta e rasonamentu ku alinia 15 i 16 ta duna pa esaki?  
*Usa un máksimo di 30 palabra pa bo kontesta.*
- 1p **14** *Yùfrousashon di enseñansa ta preokupante i ta malu pa mucha hòMBER. (alinia 2)*  
A base di henter e teksto, kiko ta reflehá opinion di e outor mihó tokante e ponensia aki riba?  
**A** E outor ta di akuerdo ku e promé parti di e ponensia, i ta deklará ku adulto ta influensíá diferensia entre hòMBER i muhé.  
**B** E outor ta di akuerdo ku e promé parti di e ponensia, i ta trese otro motibu pa problema di mucha hòMBER.  
**C** E outor ta parsialmente di akuerdo ku e promé parti di e ponensia, i ta haña ku mucha hòMBER mes ta kousa di e problema.  
**D** E outor ta parsialmente di akuerdo ku e promé parti di e ponensia, i ta boga pa protehá mucha muhé.

- 3p **15** Un outor por usa diferente skema di argumentashon, p.e. skema basá riba:

bentaha i desbentaha – ehèmpel – karakterístika òf kualidat –  
kousa i konsekuensia – similaridat i komparashon

Aki ta sigui algun sita for di e teksto.

Indiká di kada sita kua skema di argumento ta usá.

- 1 *Pues, por bisa ku enseñansa no ta femeninisá, pero mas bien desmaskulinisá. Ta hende hòMBER ta bira lomba pa enseñansa. (alinia 8)*
- 2 *Awendia, mucha muhé beibi ta lif kaba, i mucha hòMBER beibi ta tòf kaba, i den pakus tin paña i kos di hunga spesial pa mucha muhé òf pa mucha hòMBER. (alinia 12)*
- 3 *Ademas, tur e papiamentu rondó di mucha hòMBER ta kita atenshon enormemente for di mucha muhé, miéntras ku ta nèt mucha muhé ketu bai ta haña ménos atenshon den lès. (alinia 14)*

- 1p **16** Kon e outor ta finalisá e teksto? *(alinia 17)*  
E outor ta finalisá e teksto ku un  
**A** atvertensia.  
**B** konseho.  
**C** resúmen.  
**D** splikashon.
- 1p **17** Kon lo por tipifiká e teksto *Yùfrousashon* mihó, basá riba sorto di teksto?  
**A** Ta un teksto argumentativo ku elemento kontemplativo.  
**B** Ta un teksto ekspositivo ku elemento kontemplativo.  
**C** Ta un teksto kontemplativo ku elemento aktivante.

- 4p **18** Aki bou ta sigui un kantidat di ponensia.  
Skohe e kuater ponensianan ku huntu ta forma pensamentu prinsipal di e teksto.  
*Nota e numbernan.*

- 1 Balor di trabou den enseñansa ta abou i ta pone ku hende hòMBER no ta skohe pa esaki.
- 2 Enseñansa mester yuda desaroyá abilidadat rekerí ku hopi mucha hòMBER ta karesé.
- 3 Introdukshon di un porsentahe fiho di hende hòMBER den enseñansa no ta solushoná e problema.
- 4 Komportashon di mucha hòMBER ta kousa problema den enseñansa.
- 5 Mucha hòMBER ta sinti falta di un mener di skol dilanti di klas.
- 6 Preokupashon pa skarsedat di mener di skol den enseñansa ta oumentando.
- 7 Trabou den enseñansa no ta paga bon, i p'esei, e no ta un trabou masha gustá.
- 8 Trato distinto di mucha hòMBER i mucha muhé for di nasementu ta kousa diferensia entre nan.
- 9 Yùfrousashon den enseñansa no ta kousá pa hende muhé.
- 10 Yùfrousashon ta konektá ku e problema di mucha hòMBER den enseñansa.
- 11 Yùfrousashon ta mas un problema pa e yùfrounan mes ku pa enseñansa en general.

## Teksto 2 Papiamentu, idioma ku futuro

---

- 20p **19** Skirbi un resúmen di e teksto *Papiamentu, idioma ku futuro*. E resúmen mester ta na bon papiamentu, ku un struktura lógiko, i e mester ta komprendibel pa hende ku no konosé e teksto original. *Usa un máksimo di 200 palabra.*

Inkluí e siguiente puntonan den bo resúmen:

- Di ken ta trata aki i kiko e ta hasi;
- Kiko tabata e motibu pa su interes den papiamentu;
- Ki vishon e tin i ku kua base;
- Kua tabata e preguntanan núkleo di su investigashon;
- E konklushonnan ku e ta saka;
- Ki prueba e ta duna pa esaki;
- Kon e ta mira futuro di papiamentu, i ki opservashon e tin.



Correctievoorschrift VWO

**2014**

tijdvak 1  
vrijdag 09 mei  
07.30 - 10.30 uur

**Papiamentu**

**Inzenden scores**

Verwerk de scores van alle kandidaten in het bijgeleverde programma Wolf.  
Zend de gegevens uiterlijk woensdag 04 juni 2014 elektronisch naar het ETE.

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Een beoordelingsmodel

## 1 Regels voor de beoordeling

---

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 30, 31 en 32 van het Landsbesluit eindexamens vwo-havo-vsbo d.d. 23-06-2008, PB 2008 no 54.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van bovenvermelde artikelen van het Landsbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examiner. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examiner past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het ETE (Examenbureau).
- 2 De directeur doet de van de examiner ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.
- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het ETE (Examenbureau).
- 4 De examiner en de gecommitteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

## 2 Algemene regels

---

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommitteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;

- 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts een voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan een voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd worden, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
  - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
  - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan een antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
  - 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar een keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
  - 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
  - 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dit examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij dient de fout of onvolkomenheid wel mede te delen aan het ETE. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen door het ETE rekening gehouden.
  - 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
  - 9 Het cijfer voor dit examen wordt als volgt verkregen.  
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.  
De directeur stelt het cijfer voor dit examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer. Dit cijfer kan afgelezen worden uit omzettingstabellen die beschikbaar worden gesteld na bepaling van de definitieve cesuur door het ETE.

### 3 Vakspecifieke regels

---

Voor het vak Papiamentu VWO zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

#### 1 Teksten met vragen

- 1.1 Bij de beoordeling van antwoorden op open vragen worden, gelet op de aard van de opgaven, geen punten afgetrokken voor spelfouten. Voor idiomatische en grammaticale oneffenheden geldt hetzelfde, tenzij het antwoord er minder juist of zelfs fout door wordt.
- 1.2 Bij enkele open vragen wordt aangegeven dat de kandidaat zich aan een bepaalde antwoordlengte moet houden. Indien de kandidaat bij een dergelijke vraag een antwoord geeft dat inhoudelijk volledig goed is en dat strikt, dus zonder enige overschrijding, binnen de gegeven antwoordlengte valt, wordt daarvoor een extra deelscore van 1 scorepunt toegekend.

#### 2 Samenvatting

- 2.1 De beoordeling van de samenvatting geschiedt aan de hand van een overzicht van de in de opdracht gevraagde informatie-elementen.
- 2.2 Bij het toekennen van het aantal scorepunten aan de informatie-elementen dient gelet te worden op de inhoud, samenhang en formulering:
  - Inhoud: de informatie-elementen dienen inhoudelijk correct te worden weergegeven.
  - Samenhang: indien de kandidaat een aantoonbaar onjuist verband legt tussen twee informatie-elementen, dienen aan één van beide, afhankelijk van de gemaakte fout, geen punten te worden toegekend.
  - Formulering: de weergave van de informatie-elementen moet begrijpelijk zijn voor een lezer die de uitgangstekst niet kent.
- 2.3 Voor spelfouten worden geen punten afgetrokken. Hetzelfde geldt voor idiomatische en grammaticale oneffenheden, tenzij een inhoudselement er minder juist, minder volledig of zelfs fout door wordt.
- 2.4 Het is de kandidaat toegestaan het genoemde maximumaantal woorden in de samenvattingsopgave met 10% van het aantal toegestane woorden te overschrijden. Indien door de kandidaat het aantal toegestane woorden met meer dan 10% wordt overschreden, worden voor de grotere overschrijding per vijf woorden 2 scorepunten afgetrokken. Zie verder het beoordelingsmodel.



## 4 Beoordelingsmodel

| Vraag | Antwoord | Scores |
|-------|----------|--------|
|-------|----------|--------|

*Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt één punt toegekend.  
Alle open vragen moeten in het Papiamentu beantwoord zijn.*

### Teksto 1 Yùfrousashon

- 1 C
- 2 **maximum score 2**
- Parti 1: Enseñansa femeninisá 1
  - Parti 2: Aserkamentu desigual 1
- 3 B
- 4 C
- 5 **maximum score 1**  
refutashon
- 6 D
- 7 A
- 8 C
- 9 **maximum score 3**  
*Voorbeelden van correcte antwoorden:*
- Yùfrousashon ta resultado di státus abou 1
  - di e trabou di dosente / den enseñansa. 1  
OF
  - Yùfrousashon ta kousá pa kondishon desfavorabel 1
  - pa ku trabou den enseñansa. 1
  - Indien inhoudelijk juist antwoord, niet langer dan 15 woorden 1
- 10 **maximum score 2**  
*Voorbeelden van correcte antwoorden:*
- Diferensia entre mucha hòmber i mucha muhé / E distinshon entre mucha muhé i mucha hòmber 1
  - ta resultado di komportashon diferente di hende grandi. / ta hende mes ta stimul'é ku nan trato diferente. 1

*NB: Alleen de eerste 20 woorden beoordelen.*

*Indien de onderstreepte elementen ontbreken, geen punt toekennen.*

| Vraag | Antwoord | Scores |
|-------|----------|--------|
|-------|----------|--------|

11 B

12 maximum score 3

*Voorbeelden van correcte antwoorden:*

- E diferencia(nan) entre mucha hòmbler i mucha muhé ta ménos grandi ku 1
- e diferencia(nan) entre, respèktivamente, mucha hòmbler entre nan i mucha muhé entre nan. 1
- OF
- Mucha hòmbler i mucha muhé no ta diferensia asina tantu for di otro. 1
- Diferensia entre mucha hòmbler bou di otro i mucha muhé bou di otro ta mas grandi. 1
- Indien inhoudelijk juist antwoord, niet langer dan 30 woorden 1

13 maximum score 3

*Voorbeeld van een correct antwoord:*

- E eksigensianan nobo den enseñansa, 1
- ku ta konektá ku kambio den komunidad, 1
- no ta kuadra ku ekspektativa di mucha hòmbler i di nan komportashon / no a sali mucha hòmbler di bon. 1

*NB: Alleen de eerste 30 woorden beoordelen.*

14 B

15 maximum score 3

| sita | skema di argumentashon korekto |
|------|--------------------------------|
| 1    | kousa i konsekuensia           |
| 2    | karakterístika òf kualidat     |
| 3    | similaridat i komparashon      |

*Voor elk goed antwoord 1 scorepunt toekennen.*

16 B

17 A

18 maximum score 4

- number 1, 2, 8, 9 4

*Voor elk fout genoemd of ontbrekend nummer 1 scorepunt aftrekken.*

## Teksto 2 Papiamentu, idioma ku futuro

### 19 maximumscore 20

*In een goede samenvatting (210 woorden) moeten de volgende informatie-elementen opgenomen zijn. Verdeling van de deelscorepunten over de verschillende elementen is hierbij aangegeven.*

*Het onderstaande is een voorbeelduitwerking. Uitwerkingen in andere bewoordingen met gelijke strekking zijn mogelijk.*

#### **(ken i kiko)**

**2p**

- (Bart) Jacobs ta un spesialisista di idioma / filólogo (na Universidat di Leiden). 1
- (Aktualmente) e ta hasi investigashon (pòstdoktoral) tokante orígen di idioma krioyo / di papiamentu. 1

#### **(motibu pa interes den papiamentu)**

**3p**

- Motibu pa Jacobs su interes den (historia di) papiamentu tabata su kontakto ku (studiante) antiano / ku el a tende antiano papi'é, 1
- su profesornan a dediká atenshon na papiamentu, 1
- i (el a lesa) tésis di Frank Martinus Arion (tokante historia di papiamentu). 1

#### **(vishon i base di dje)**

**3p**

- E ta konsiderá papiamentu un di e idiomanan krioyo di mas vital. / un idioma krioyo eksepsional. 1
- Esaki basá riba e echo ku papiamentu no ta derivá di un idioma kolonial (so) / di idioma di e kolonisadó. 1
- I papiamentu a bira idioma vehíkulo di pueblo kompletu / di tur klase. 1

#### **(preguntanan núkleo)**

**2p**

- El a investigá di unda papiamentu (t)a bini 1
- i kon bini na e Islanan Abou papiamentu por a yega na e promé lugá. 1

#### **(konklushonnan saká)**

**2p**

- Su konklushonnan ta ku e orígen ta di kaboverdiano, / di Cabo Verde, (dilanti di (kosta di) Senegal), 1
- i papiamentu a yega na promé lugá komo ku e klase altu no tabata homogéno. 1

| Vraag | Antwoord | Scores |
|-------|----------|--------|
|-------|----------|--------|

**(prueba)**

**5p**

(A base di investigashon históriko)

- e ta konstatá ku WIC i hudiunan sefárdiko / hulandes i portugues 1
- tabata hunga un papel importante den negoshi (di katibu) for di Senegal, 1
- i e ta proba uso general di papiamentu ku algun karta bieu skirbí pa sefardí i hulandes. 1
- Ademas, e èks katibunan na Kòrsou tabata un grupo sosial-ekonómiko importante, 1
- ku tabatin papiamentu komo e promé idioma. 1

**(futuro di papiamentu i opservashon)**

**3p**

- Segun Jacobs, papiamentu tin un futuro sigur na e Islanan Abou, 1
- aunke/di otro banda/pero, 1
- no por lòs for di otro idioma (pa estudio superior i kontakto/desaroyo internashonal). 1

**Regeling met betrekking tot woordgrensoverschrijding (210 woorden) van de samenvatting**

Tel het exacte aantal woorden. Voor de eerste overschrijding met 21 woorden dienen geen scorepunten te worden afgetrokken. Voor elke volgende overschrijding dienen per 5 woorden steeds 2 scorepunten te worden afgetrokken tot een maximum van 20 scorepunten. De toepassing van de aftrekgeregeling kan nooit leiden tot een negatieve score bij deze samenvattingsopgave. De minimumscore voor de opdracht is 0.

*Schematisch:*

|                         |                              |
|-------------------------|------------------------------|
| <i>t/m 231 woorden:</i> | <i>0 scorepunten aftrek</i>  |
| <i>232 - 236:</i>       | <i>2 scorepunten aftrek</i>  |
| <i>237 - 241:</i>       | <i>4 scorepunten aftrek</i>  |
| <i>242 - 246:</i>       | <i>6 scorepunten aftrek</i>  |
| <i>247 - 251:</i>       | <i>8 scorepunten aftrek</i>  |
| <i>252 - 256:</i>       | <i>10 scorepunten aftrek</i> |
| <i>257 - 261:</i>       | <i>12 scorepunten aftrek</i> |
| <i>262 - 266:</i>       | <i>14 scorepunten aftrek</i> |
| <i>267 - 271:</i>       | <i>16 scorepunten aftrek</i> |
| <i>272 - 277:</i>       | <i>18 scorepunten aftrek</i> |
| <i>278 wrd en meer:</i> | <i>20 scorepunten aftrek</i> |